

Väinö Kataja

Kansamme
hyvinvointia

KUSTANTAMO HELMIVYÖ

Kansamme
hyvinvointia

Väinö Kataja

Kansamme hyvinvointia

ja muita maalaisnovelleja

toimitus Reijo Valta

Kustantamo Helmivyö

Turku 2022

Kannen kuva: Kirjailija Väinö Kataja ja Panu-koira, Lahden kaupunginmuseo. Taustalla Carl Erik Soldanin akvarelli Alkkulasta vuodelta 1860.

Kustantamo Helmivyö

ISBN 978-952-7469-00-2

Valmistaja: BoD - Books on Demand, Norderstedt

SAATTEEKSI

Väinö Kataja (1867-1914) on Suomen taiteen kultakaudella vaikuttanut kirjailija, jonka tarinat muistetaan parhaiten elokuvina (*Koskenlaskijan morsian*, *Noidan kirot*). Kataja ammensi teoksiinsa aiheita Peräpohjolan (nyk. Tornion-jokilaakson ja Meri-Lapin) arjesta, ja 1900-luvun alussa hän kuului maamme myydyimpiin kirjailijoihin.

Kataja toimi useina vuosina isänsä, Ylitornion nimismies Mikael Jurveliuksen viransijaisena. Tässä tehtävässä koettu on ollut monen novellin alkusysäys. Kataja kirjoitti paljon erilaisiin lukemistolehtiin ja myöhemmin hän kokosi jutuistaan kertomuskokoelmia. Tämän kokoelman tarinat on aikaisemmin julkaistu kolmessa teoksessa: *Maalaiskuvia 1* (1907), *Maalaiskuvia 2* (1908) ja *Varavallesmannina* (1906).

Novelleissa Kataja tarkastelee yksilön, yhteisön ja valtiovallan suhteita. Erityisesti hän on kiinnostunut oikeudenmukaisuuden toteutumisesta joustamattomien ja jäykkien sääntöjen viidakossa. Moni Katajan kuvaama yhteiskunnallinen ongelma on nyttemmin ratkaistu, mutta asenteissa ne edelleen elävät.

Reijo Valta

OSUUSTOIMINTAA

Monella tavalla sitä on tätä meidän kansaamme herätetty; kouluilla, puheilla, esitelmillä, kulkusilla ja aisakelloilla. Muutamissa seuduissa on herätty niin, ettei öilläkään olla rauhassa, muutamissa taas tahtovat silmät umpeen painua keskellä päivääkin. Eikö sitten liene osattu kulkea kultaista keskitietä, vai kuinka, mutta varmaa on, että on tässä vain sotkujakin...

Oli hommattu osuusmeijeriä pitkän pitäjää Savukylään. Innostuttu oli, ja moni jo laski, että niin ja niin paljon tuottaa nyt hänen karjansa, kun osuusmeijeri saadaan toimeen.

Ja se saadaan, osuuskuntaan on jo liittynyt niin paljon kansalaisia, ettei muuta kuin aletaan toimeen vaan. Ostetaan koneet, laitetaan komea, uudenaikainen höyrymeijeri, semmoinen, joka kannattaa. Laitetaan se tuonne Savukylään, sielläpä sitä on ennenkin liikaa savua tuprunnut. Joo. Innostus oli suuri ja asiaaharrastavat lisäsivät vauhtia, selitellen osuusmeijerin monipuolisia etuja. Niin vain. Kaikki oli nyt valmiina, siitä vain vielä kysymys, mistä ostetaan tontti, joka kaikin puolin on sopiva.

Mutta siitä syntyikin arvaamaton juttu. Sillä sopivia paikkoja olisi nyt ollut niin monta, ettei sitä alussa tultu ajatelleeksikaan. Ja se oli nyt tullut kaikille selväksi, että likellä sen pitäisi olla, tuossa naapurissa ihan.

Alkoi kuulua ääniä, että jos vain Savukylään meijeri perustetaan, niin silloin Heinärannan ja Voikylän miehet luopuvat pois koko hommasta.

"No, kun tuumataan... perustetaan vain sitten Heinärannalle", koetti hallituksen esimies esitellä.

"Jaa, jos se Heinärannalle perustetaan, niin meidän kylän miehet luopuvat koko tuumasta", napisivat siihen Voikylän miehet, ja samaa kuului Napolan ja Sipillan kylistä.

"No missä se olisi sopivin paikka, joka olisi keskellä ja..." tiedusteli esimies.

"Meidän kylässä tietenkin", sanoivat savukyläläiset.

"Teidän kylässä!" panivat siihen muut vastaan. "Sinne syrjään tiestä, pensasten keskelle. Eikä siellä ole vettäkään."

Semmosta jankkausta oli ollut.

Mutta nyt oli kuulutettu kokous, johon kaikkia osuuskunnan jäseniä kehoitettiin tulemaan. Sillä nyt oli paikka määrättävä ja rakennuksen tekoon ryhdyttävä kiireesti.

Niin oli kuulutettu.

Mutta sillä välin oli moni ruvennut miettimään, että taisi olla hullutusta ruveta koko hommaan. Kun rakennus tulee niin kalliiksi, niin menettäähän siinä elon elämänsä. Pois siitä pitää luopua, hyvissä ajoissa ennenkuin joutuu koko pitäjän nyljettäväksi. Mutta sitten tiesivät toiset kertoa, että semmoiset ovat säännöt – ja ne ovat laissa vah-

vistetut, – että se, joka osuuskuntaan on liittynyt ja nimensä kirjoittanut niihin suuriin kirjoihin, jotka olivat laajat kuin kirkonkirjat, ei pois pääse, vaikka mitä tekisi. Ei muu auta kuin maksaa pois osansa mukaan, maksaa vaikka tulisi rakennus maksamaan satatuhatta ja vaikka lehmän osalta menisi sata markkaa.

"Semmonen helvetin valehtelijako se olikin se kesällinen meijeriherra! Kun selitti, ettei mene kuin markka lehmältä eikä tarvitse mitään vaivaa nähdä, osuuskunta tekee kaikki. Ei muuta kun käydä meijeristä rahaa noutamassa!" ihmeteltiin, ja yhä useampaa alkoi kaduttaa, että oli antanut itseään narrata.

Muutamat isännät olivat ihan onnettomia, kun emäntien tietämättä olivat nimensä menneet kirjoittamaan. Monessa talossa oli ollut kiivaita kahakoita avio- puolisoiden kesken ja kuului Säkkijärven emäntä Ollinsa komentaneen eräänäkin iltana yön selkään. Itkuja mies parka puserteli, kun pitkin kylää yksin yöllä tassutteli ja mainoi tätä meijerin aikakautta.

Niin oli surullista.

Mutta nyt pitikin pitää silmänsä ja korvansa auki ja mennä sinne kokoukseen ja näyttyä, että...

"Sinne kuuluu tulevan konsulentti asiaa valasemaan", tiesi joku sanoa, kun kokoukseen oltiin menossa.

"Sitä ei tarvitse valasta eikä valehdella enää... Se on siksi pimeä asia, ettei se valkene valheilla. Ei ole ollut muuallakaan kun suora pettäminen", puhui Takavainion Ulrikki ja tuntui kuin olisi suuttunut koko maailmalle.

Ja niin väitellen saavuttiin lomissa ja yksittäin koushuoneelle.

Ja aivan oikein. Siellä olikin konsulentti, joka oli kiertänyt pitkin laajaa pitäjätä osuustoiminta-aatetta selitellen ja osuusmeijerin tosihyödyistä puhellen.

Ja siitä hän nytkin tahtoi puhua, selittää miten oli käynyt muissa pitäjissä, joissa osuusmeijeri oli ollut pitemmän aikaa käytännössä.

Täällä sanoi hän sen sopivan vallan mainiosti. Asia olikin jo hyvällä alulla. Osuuskunta oli valmis, nyt olisi vain kysymys, mikä paikka olisi sopivin...

"Minä pyydän siis, että osuuskunnan jäsenet lausuvat mielipiteensä, jotta tässä päästään keskustelun alkuun", sanoi hän kehoittavasti.

Ei kuulu hiiskaustakaan. Karsinan puoli tupaa on emäntä-isäntien hallussa, joita Isolan emäntä johtaa. Miehet istuvat lakkejaan pyöritellen ja toistensa pieksuja katsellen... (ei saanut tupakoidakaan).

"Niin, lausukaapa nyt mielipiteenne!" kehoittaa hän vielä.

Jo nousee Takavainion Ulrikki ylös ja niinkuin vihassa virkkaa;

"Jaa... minä lausun, etten rupea koko hommaan... pyyhkikää pois minun nimeni..."

"Mitä tarkoitatte... Poisko? Säännöissähän on, että kahdeksi vuodeksi..."

"Olkoon. Se on ollut petosta ja kavaluutta; minä en rupea koko hommaan... se on kerta puhuttu."

"Minä myöskin tahtoisin pois", kuuluu Säkijärven Ollin valittava ääni loukosta. "Minä emännän tietämättä menin polonen..."

Siihen yhtyy muitakin, ja vähitellen on koko pirtti äänessä.

Mitä tämä nyt on? Mitä merkitsee nyt tämmöinen?

"Ne pitävät, että rakennuksesta tulee liian kallis, ja sen vuoksi he eivät..." selittää konsulentille joku likempänä istuva.

Konsulentti nousee ja aloittaa uuden esitelmän. Puhuu asiallisesti ja ymmärrettävästi, että jos tuollainen kookas, uudenaikainen höyrymeijeri tuntuu liian kalliilta, niin nyt alussa perustettaisiin vain pienempi, hevoskierrolla käypä meijeri, siksi kunnes osuuskuntaankin ehtii liittyä yhä useampia jäseniä... Se voisi olla vuokrahuoneissa eikä olisi mitään erinomaisempia kuluja.

"Vaan minä en rupea siihenkään, ja ne semmoset resut on jo täällä nähty", tinkaa taas Takavainion Ulrikki.

Mutta toiselta puolen pirttiä kuuluu ääniä, että tuo se nyt on jotakin, jos halvemmalla aloitetaan.

"Pois minä vaan myöskin tahdon... minä emännän tietämättä..." kokee Säkijärven Olli saada ääntänsä kuuluville.

Ja taas sekaannutaan pois pääasiasta, ja kesken muiden puheiden nousee Hannulan Ville ja sanoo:

"Vaan sen minä sanon, että niin se panna pitää, ettei toisen tarvitse vetää pitempää matkaa maitoan kuin toisenkaan."

"Juuri niin. Sitä minäkin", kuuluu Villen selän takaa, ja hän saa paljon puolustajia.

"Osuuskunta tietysti kustantaa maidon ja kerman kuljetuksen, mutta se tulee tietenkin kuluksi", kokee konsulentti selittää. Mutta hänkin alkaa jo tuskaantua, ja kuinka lie, että hän kesken kaikkea muistaa:

"Pois puolustamaan kotimaatamme, pois..."

– Äsh – suuttuu hän omille ajatuksilleen, ja kun Hannulan Ville yhä seisoo niinkuin jotakin odottaen, alkaa hän taas selittää:

"Sitä paitsi tällaiset kysymykset, kuten maidon ja kerman kuljetus kermomisasemilta, ovat osuuskunnan kesken sovittavat ja autettavat niin, että saadaan mahdollisimman halvalla."

Ville, joka on hiukan kuuro, luulee sen nyt kysyvän häneltä, että mihinkä isännällä on niin kiire, ja sanoo:

"Meinasin tässä välissä pistäydä karvarissa."

Toisia naurattaa, joku hohottaa täyttä kurkkua, ja muutamat menevät ulos, eivätkä enää tule takaisin.

"Karvarissa pitää minunkin käydä", arvelee taas joku ja poistuu hänkin.

Mutta nyt nousee seisomaan Mallikylän isäntä, Maaherran Heikiksi sanottu. Hän on tähän asti pitänyt suunsa kiinni, kuunnellut toisten tinkoja, nyt on hänenkin vuoronsa puhua.

Hän selittää, että jos ei höyrymeijeriä perusteta,

kerrassaan kelvollista ja ajanmukaista, jollainen on ollut alunpitäin tarkoitus, niin hän ei puutu eikä sekaannu koko hommaan – hän tahtoo pois. Hän ei tahdo vastustaa myöskään hevoskierrolla varustettua osuusmeijeriä, mutta siihen soppaan ei pistä lusikkaansa hän. Ja lopuksi tahtoo hän ilmoittaa, että koska hänet myös on valittu hallituksen jäseneksi, – niin hän nyt täten eroaa hallituksesta.

Siinä se nyt oli!

"Eihän tästä näy tulevan mitään", arvelee konsulenttikin.

"Tuo Maaherran Heikki puhuu oikein. En minäkään rupea, ellei höyrymeijeriä laiteta", kuuluu emäntäväen puolelta kimakka ääni.

– Sakramenskadt följe, – noituu konsulentti syvällä sydämessään.

"Niin, se nyt on jo päätetty, että hevoskierrolla varustettu osmismeijeri on perustettu. Hallituksen asiaksi jäävät nyt muut toimenpiteet, kuten huoneen, koneiden ja sen semmoisten hankkiminen..." alkaa hän taas puhua.

Miehiä poistuu yhä useampia, eivät virka sinne eivätkä tänne.

"Ja se on tietty, että kaikki, jotka ovat osuuskuntaan ruvenneet, ovat myös velvolliset..."

"Se vaan on helvetin kumma, jos en saa omaa maitoani pitää missä tahdon", ärähtää kiivaana vielä ulosmennessään Takavainion Ulrikki.

"Kyllä minäkin vaan katson, pitääkö ruveta maksamaan kuluja meijeriin, johon en maitoakaan tuo!" sanoo joku hänen vieressään.

"Vaan jos et maksa, niin tulee vallesmanni noutamaan", arvelee joku.

"Niin, mitä menitkin nimeäsi kirjottamaan... Minäpä en kirjottanut, vaikka kyllä viekasteltiin", sanoo tyytyväisenä Paksulan juureva isäntä ja poistuu hyvinvoipana kotiaan päin.

– Tämmöistä osuustoimintaa, – kummastelee konsulentti, ja taas soi hänen korvissaan:

"Pois puolustamaan kotimaatamme, pois..."

ENSI KELILLÄ

Koko lauantaipäivän tuiskusi lunta, peitti vaarat ja vai-
nriot, silitti tiet ja alleen hautasi kartanoroskat ja kesän
viimeiset jäännökset.

Hauska talvi oli tullut, valkoinen lumi viehätti sil-
mää, virkisti mieltä ja munaskuita. Yhtäkkiä katosi syksyn
synkkyys mielistä, yhtäkkiä velttous muuttui vereväksi
tositoiminnaksi ja tuntui kuin imisi ilmasta raitista, vir-
keää, voimakasta elämää...

Ei ole monta kulkijaa tielläkään näinä viimeisinä
sumuisina ja pimeinä syksyn päivinä. Eipä paljon muita
kuin posteljooni, joka ärtyisänä ja märkänä istuu rattail-
laan niinkuin vanha varis sateessa...

Äreä ja kiukkuinen on ollut Korkeaniemen Aukus-
tikin näinä päivinä, mutta sunnuntai-aamuna hän herää
kuin uuteen elämään...

Alushoususillaan vielä ollessaan silmäilee pihalle
ja näkee lunta... valkoista, silmiä huikaisevaa lunta... Hän
tuntee veren virtaavan nopeammin, mielen ilostuvan, ja
näppärästi ja haukottelematta saa hän vaatteet yllensä
ja kengät jalkaansa.

Muu talonväki on jo ennen noussut. Emäntä on jät-
tänyt kahvipannun hiillokselle ja Aukusti särpää kuppinsa

sisällön hopussa kuin olisi hengen hätä. Hän rientää ulos... pihalle on jo teitä laastu sekä navettaan että talliin. Kun hän pääsee kuistin eteen, laukkaavat varsat ohitse niin että vinkuu, häntä sulkana perässä, kiitävät tielle päin, tienhaaraan seisahtuen. Hännät vetäytyvät kaarevaan koukkuun, pää ja korvat ovat pystyssä ja koko ruumis jännityksissä. Siinä puhaltavat sieraimistaan pärisevän puhalluksen ja panevat laukkaa pitkin tietä, että kavioiden kopse kartanolle kuuluu...

Aukustin mieli tulee yhä iloisemmaksi. Se on renki-Matti, joka on päästänyt varsat kilostelemaan, pitkää aikaa jalkojaan taivuttelemaan...

Hän juoksee kujalle katsomaan mihin asti varsat laukkaavat ja huomattessaan Matin tallin ovella huutaa:

"Matti hoi! Päästä vanha ruuna ja Pilkkikin penteleinään."

Matti on hyvillään hänkin ja rientää isännän käskyä täyttämään.

Hetken päästä ilmestyvät vanha ruuna ja Pilkkikin pihalle. Pilkki lyöttäiksen tuliseen laukkaan, ja takapäätä viskelee vanha ruunakin niinkuin nuoret hevoset...

"Jo tuli lunta", sanoo Aukusti.

"No rekikeli mainio jo... kun pihallakin melkein kyy-närä", vastaa Matti, ja molemmin he seisoivat pihalla hevosten iloa katsellen.

"Tästä jo Jussilan Lauri ajoi sivu kruununoriillaan, että vinkui", ilmoittaa Matti.

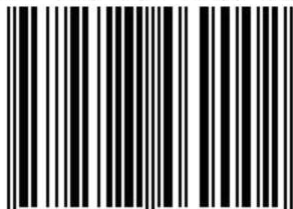
Aukustiinkin tarttuu ajohenki, tuntuu niin sanomat-

Väinö Kataja (1867-1914) on Suomen taiteen kultakaudella vaikuttanut kirjailija, jonka tarinat muistetaan parhaiten elokuvina (*Koskenlaskijan morsian*, *Noidan kirot*). Kataja ammensi teoksiinsa aiheita Tornionjokilaakson arjesta, ja 1900-luvun alussa hän kuului maamme myydyimpiin kirjailijoihin.

Kataja toimi useina vuosina isänsä, Ylitornion nimismies Mikael Jurveliuksen viransijaisena. Tässä tehtävässä koettu on ollut monen novellin alkusäys. Tämän kokoelman tarinat on aikaisemmin julkaistu kolmessa teoksessa: *Maalaiskuvia 1* (1907), *Maalaiskuvia 2* (1908) ja *Varavallesmannina* (1906).

ykl 84.2

ISBN 978-952-7469-00-2

9 789527 469002 >

KUSTANTAMO
HELMIVYÖ